
PO SLEDEH VSAKDANA.

Etnologovo delo nekoč in danes, od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj.

433

(Razstava Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, oktober 1995 - januar 1996)

V sklopu prireditev, ki so oktobra 1995 spremljale etnološki kongres v počastitev več pomembnih dogodkov za razvoj etnologije, je bila v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani postavljena razstava z zgornjim naslovom "Po sledih vsakdana". Z muzejsko govorico je skušala primerno obeležiti stoletnico prvega narodopisnega programa Matije Murka ("Nauki za Slovence") in stoletnico začetka izdajanja Slovenskih narodnih pesmi Karla Štreklja. Zaznamovala je tudi dvajsetletnico združitve obeh narodopisnih društev v enotno Slovensko etnološko društvo in 55. obletnico Oddelka za etnologijo (zdaj Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo) na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Obletnice so pač priložnost za obračun s seboj in s svojim delom.

Razstava je sledila razvoju vede, njenim spremenjenim metodološkim izhodiščem, metodam dela, posameznikom, inštitucijam in rezultatom njihovega dela, ki so pojavnost del etnologije. Avtorici razstave *Sonja Kogej-Rus* in *Barbara Sosič* sta bili postavljeni pred zahtevno nalogo. Pregledne spominske razstave namreč niso prav hvaležna zadeva. V najboljšem primeru so na račun temeljitosti in dokumentarnosti dolgočasne in suhoparne. Še posebej, če tematsko ne obdelujejo le življenja in dela posameznika (kot npr. spominske sobe pesnikov in pisateljev ipd.), ampak morajo čimbolj "pravično" oceniti vlogo posameznih sestavnih delov (beri: ljudi, institucij) in razvojnih faz tako kompleksnega pojava, kot je neka veda. Spremenljivost metodoloških izhodišč sta morali ne le "dokazati" z dokumentarnim gradivom, ampak tudi "prevesti" v govorico muzejske razstave. Slednje je bilo še težje, ker je razstava svoja sporočila usmerjala na dve skupini obiskovalcev: etnologe in vse ostale, ki to niso. Obiskovalci - etnologi so bili glede na poznavanje vede tudi bolj kritični, usmerjeni v način postavitve in v primerjavo osebnega vrednotenja razvoja stroke in njenih rezultatov z vrednotenjem, ki ga je prinašala razstava. Vse ostale - bolj ali manj naključne obiskovalce in šolske skupine - pa je razstava s predmetom etnologije in njegovim spreminjajočim obsegom šele seznanjala. Gotovo je, da slednjih teorija vede ne zanima v takem neposrednem smislu kot etnologe. Zato sta morali avtorici razstave iskati posredne načine, kako teorijo in njeno razvojno dinamiko vizualizirati oziroma opredmetiti.

Muzejski predmeti imajo na običajnih razstavah povsem specifično nalogo: v tem

ali onem smislu (odvisno od konteksta razstave) dokumentirajo čas, prostor in okoliščine, v katerih so nastali in se uporabljali. Na razstavi "Po sledih vsakdana" pa je bila njihova primarna naloga nekolikaj drugačna: dokumentirali so vodila etnologov, zlasti še etnologov - muzealcev pri izbiri predmetov v času, ko so ti postali muzejski predmeti. Izbira predmetov je namreč ozko povezana z izbiro predmeta raziskave, le-tega pa v glavnem omejujejo (recimo raje: usmerjajo) trenutna metodološka izhodišča vede, v katero se raziskovalec prišteva. Ker pa so se ti - po spreminjajočih se kriterijih izbirani - predmeti hranili v muzejskih ustanovah in se v njih tako ali drugače razstavljali, dokumentirajo tudi razvojne spremembe muzeologije (vede, ki se ukvarja z nalogami in načini delovanja muzejev). Pričevalnost razstavljenih predmetov je bila torej za stopnjo bolj posredna kot navadno, zato se zdi odločitev avtoric, da običajnih spremljevalnih podatkov (časovni, krajevni, socialni izvor) o posameznih predmetih tokrat ne bo, kar primerna.

434

Dve razstavni dvorani sta se izkazali kot ustrezen prostorski okvir za oba zaokrožena sklopa razstave. Prvi se je nekoliko mrakobno (v smislu razsvetljave, ne v smislu pristopa) loteval preteklih obdobij vede in njenih faznih rezultatov. Začetek "zgodbe" v letu 1895 poosebljata Matija Murko in Karel Štrekelj, ki ju etnologija danes priznava za začetnika svojega znanstvenega načina dela, čeprav izhajata iz vrst tedaj zelo široko pojmovane slavistike. Izhajajoč iz ciljev današnje etnologije ("*...raziskovanje vsakdanjika ljudi, torej njihov način preživetja, bivanja, porabe ter odnosa do sebe in okolice. S tem etnologija spodbuja samozavedanje, samospoznavanje in razvija zavest o kulturni dediščini vseh Slovencev. Tudi tistih v zamejstvu in po svetu.*") (iz spremnega besedila na razstavi) se razstava ustavi pri nekaterih fazah razvoja etnologije. Za uvod se dotakne "predznanstvenega" etnološkega dela, ki se je od renesanse dalje bolj ali manj kontinuirano nadaljevalo v obliki zbiranja gradiva, dobivalo pa je različne poudarke, ker je nastajalo zaradi različnih vzgibov (npr. stvarno razsvetlensko raziskovanje, ki "služi" socialnim in gospodarskim ciljem, in povsem drugačno romantično iskanje pristnega izraza narodnega duha v času oblikovanja narodnega (samo)zavedanja). Murko in Štrekelj sta "izboljšala ... raven etnoloških raziskovanj, opustila sta romantične nazore in odprla pot realizmu v etnologiji." (iz spremnega besedila na razstavi). Način uresničevanja njunih začrtanih raziskovalnih poti do konca 1. svetovne vojne sta avtorici zanimivo opredmetili: razstavno vitrino z etnografskimi predmeti, kakor so bili razstavljeni v tedaj enotnem Kranjskem deželnem muzeju pred 1. svetovno vojno, sta rekonstruirali na podlagi fotografije iz leta 1910 (dokumentacija SEM) v (skoraj) naravni velikosti. Omenjena rekonstrukcija oziroma ponazorilo je vključevalo več oblikovalskih momentov (od računalniške fotopovečave do povsem mizarskega prijema). V njenem osrednjem delu so bili razstavljeni muzejski predmeti, zbrani in razstavljeni tako, kot jih je dokumentiral vir.

Obdobje med prvo in drugo svetovno vojno je dalo slovenski etnologiji prve institucionalne okvire (Etnografski muzej, stolico za etnologijo in Folklorni inštitut Glasbene matice), vendar so se z etnološkimi raziskovanji v veliki meri še vedno ukvarjali neetnologi - zastopniki drugih ved. "*Dokaj razširjeno je bilo hotenje oteti pozabi vse, kar je pristno narodnega, domačega, zanimivega, starega in lepega. Bila so iskanja t.i. narodnega stila v gradnji hiš, v notranji opremi, ornamentiki in narodni noši ter s tem težnje po okrepljeni nacionalni zavesti.*" (iz spremnega besedila na razstavi). Grafični prikaz "etnološkega drevesa" na razstavi je bil zanimiv poskus preseka neke dobe v razvoju etnologije. Drevesne veje so začrtale tematske sklope, znotraj katerih je tedaj živela etnologija (*naselja in zemljišča, kmečki dom in hiše, gospodarstvo, noša, prehrana, obrti, ljudsko pripovedništvo,*

ljudske pesmi, ljudski ples, ljudske igre, ljudsko verovanje, ljudska medicina, pravno narodopisje, šege in ljudska umetnost), lističi pa so simbolizirali raziskovalce, ki so se s posameznimi temami ukvarjali. Naravnost tedanje etnologije v slovensko ljudsko kulturo se je "nanašala predvsem na preteklost in na starosvetne ljudskokulturne ostaline v sodobnosti." Vsa omenjena izhodišča je razstava opredmetila z delno rekonstruiranim kmečkim interierom, kakršnega je ponujal javnosti na ogled Etnografski muzej pred koncem 2. svetovne vojne. Vir za rekonstruirano postavitev je bila fotografija iz leta 1944, ki jo hranijo v dokumentaciji SEM.

Slovenska etnologija je po 2. svetovni vojni ponovno vrednotila predmet in smisel svojega raziskovanja. Etnologija v tem času "...zbira in preučuje kulturne tvorbe slovenskega ljudstva in zakone njegovega razvoja. Etnološke pojave so pojmovali kot družbene pojave, zato jih je bilo treba časovno in krajevno določiti..." (iz spremnega besedila na razstavi). Da bi načrtno zbrali gradivo o materialni, duhovni in socialni kulturi po vsem slovenskem ozemlju, so konec štiridesetih, v petdesetih in še v šestdesetih letih delovale t.i. terenske ekipe raziskovalcev.

V šestdesetih letih je slovenska etnologija pod vplivom evropskih etnologij sprejela nova metodološka vodila in cilje, ki so v osnovnih črtah ostali aktualni do danes, čeprav se težišča raziskovalne prakse nenehno spreminjajo. "Etnološko drevo" je na razstavi tudi za čas od leta 1945 do danes razvrstilo etnologue in njihove tematske sklope (ki so zaradi drugih izhodišč seveda drugačni) na enak grafični način kot za predhodno obdobje. Celoten premik v izhodiščih etnologije, ki so se od nekolikanj romantične podobe slovenskega kmečkega podeželja v preteklosti premaknili tudi v povsem vsakdanje pojave in njihov pomen v življenju današnjega človeka (s čimbolj dosledno vključenimi razvojno-pojavnimi povezavami s preteklostjo), je na razstavi simbolno prikazan s stopniščem in zbirko obuval, ki se iz "preteklosti" (vrh stopnic) "bližajo" sedanjosti in s tem nam, obiskovalcem razstave, ki smo hkrati tudi nosilci današnje kulture. Ta je za etnologijo prav tako zanimiva kot morda malo bolj "eksotična" preteklost. Lahkotno sceno, ki jo povezujejo obuvala različnih časovnih, socialnih in geografskih okolij, lahko razumemo tudi drugače: kot pripoved o nujni pogojenosti današnjega s preteklim ali pa samo kot ilustrativno razlago glavnega naslova.

Druga razstavna dvorana je svoj "pogled" usmerila na sedanje stanje v vedi. Temačnost in ozko snopasto usmerjeno svetlobo prve dvorane je v drugi zamenjala enakomerna svetloba večjih stropnih reflektorjev. S kratkimi razlagalnimi teksti so bili predstavljeni glavni institucionalni okviri, znotraj katerih delujejo etnologi (Inštitut za slovensko narodopisje, Glasbenonarodopisni inštitut pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti, Slovenski etnografski muzej in ostali muzeji po Sloveniji, Zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine po Sloveniji in Slovensko etnološko društvo). Sredinski prostor v dvorani z razstavljenimi muzejskimi predmeti ponazarja raziskovalni fokus naštetih institucij, ki so bile predstavljene na panojih okoli sten in so "zrle" v svoj predmet raziskovanja. Letega lahko muzejski predmeti le ponazarjajo, saj predstavljajo samo ostanke naše materialne kulture iz bolj ali manj oddaljenih preteklih obdobj. Odnos med predmeti in ljudmi (uporabniki ali izdelovalci predmetov) je bil ponazorjen z lepljenim kolažem človeških figur različnih socialno-prostorskih in časovnih okvirov. "Iz konteksta iztrgani ljudje" (beri: izrezani iz fotografij) nam - na podoben način kot posamezni muzejski predmeti, "iztrgani" iz okoliščin njihove primarne uporabe - povedo nekaj le o svoji

zunanji (pojavní) obliki. Če jih ne gledamo v luči njihovih gospodarskih, družbenih in političnih pogojenosti, ostane notranja (idejna) vsebina ljudi, predmetov in njihovega medsebojnega razmerja molčeči del naše preteklosti. Tisti del, ki je "naš", pa vendarle ni naš, ker ni zavedni del naše kulturne identitete.

Kotiček druge razstavne dvorane je bil urejen kot knjižnica, kjer so si lahko obiskovalci ogledali kar dobršen kos slovenskih etnoloških publikacij in periodike, prav tako pa tudi tematsko urejeni katalog celotne doseganje etnološke bere. Pregledni tematski katalog in izbor etnološke strokovne literature za "razstavno knjižnico" so pripravile etnologinje-knjižničarke: Majda Fister, Sinja Zemljič-Golob, Mojca Račič in Bojana Rogelj-Škafar.

436

Muzejske etnološke razstave so le zaključni del predhodnih raziskav. Razstava je ponudila tudi nekaj gradiva (plakatov) o tej obliki komuniciranja vede s širšo javnostjo, čeprav ni bilo izbrano sistematično in bi bilo zaradi obilice tudi težko sistematično predstavljeno. Rezultat etnološkega raziskovalnega dela je lahko tudi etnološki film, ki navadno nima zgolj dokumentarnega značaja. Obiskovalci so si na razstavi lahko ogledali projekcijo cele vrste kratkih etnoloških filmov oziroma odlomkov iz etnološke video dokumentacije, ki jih je zbral in uredil dr. Naško Križnar (Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU).

Pri razstavi so torej posredno sodelovali številni etnologi, vendar pa gre zasluge za ta prijeten prikaz širokega in notranje razgibanega etnološkega diapazona le pripisati avtoricama, ki sta znali uravnotežiti vse naše subjektivne ocene, kaj je za etnologijo pomembno in kaj ne. V dobro jima je treba šteti tudi to, da nista podlegli vsem ustaljenim in obremenjujočim, pametnim in nespametnim "pravilom" muzejske razstavne prakse, ki ji je navidezno lahkotna, živahna govorica predmetov, fotografij, barv malone tuja. "Lahkotno" in neobremenjujočo postavitev, katere osnovna sporočila kljub temu zadovoljujejo strokovne in muzejske kriterije, je namreč precej težko doseči. Vsekakor smo tega muzealci premalo vajeni. Gotovo je, da so k temu pripomogli tudi mladi oblikovalci - dijaki 3. b razreda Srednje šole za oblikovanje in fotografijo pod vodstvom profesorja Petra Raua. Neobremenjeni s pravili, hkrati pa z občutkom za obliko in barvo, so sprejeli to delo kot izziv in kot odkrivanje novega. Koliko medsebojnega usklajevanja so potrebovali za to, da razstava deluje enovito in ne kot skupek raznolikih idej, ne vemo. Oblikovalski rezultat je bil "čist", jasen in enostaven, pa vendar ne strog in hladen. Obiskovalcu prijazen. Osnovni lik trikotnika, ki se je ponavljal tako v osrednji razporeditvi razstavne tehnike, kot v obliki panojev in grafičnih linij, je sledil tudi trem obdobjem v razvoju etnologije (do 1. svetovne vojne, med svetovnima vojnama in po 2. svetovni vojni) in trojnosti predmeta raziskave (materialna, socialna in duhovna kultura).

Pa še na en vidik razstave ne gre pozabiti, čeprav je deloval neposredno le na skupino dijakov - oblikovalcev. Ob pripravah in sodelovanju z avtoricama so izvedeli o etnologiji in o delu materialne kulturne dediščine več, kot uspe izvedeti večini srednješolcev, saj si etnologi zama prizadevamo, da bi postala etnologija (v smislu seznanjanja z lastno kulturno dediščino) del rednega učnega programa ali vsaj izbirni predmet. Upamo lahko, da je vsaj ta skupina začutila pomen končnega slogana razstave, ki so ga - kot sebi spoznavni medij - oblikovali kot grafit: "*Tud jst sm etno!*".